

TIZEDES

Oda. Na persze.

ZÁSZLÓS

És pont akkor.

KÖZLEGÉNY

És gondoltuk, felülünk a vonatra.

TIZEDES

Fel ám.

ZÁSZLÓS

Arra.

TIZEDES

féltem.

Hogy másra, szinte

KÖZLEGÉNY

Aztán elvitt minket az a vonat.

Hát ez volt az utolsó békeévbén.

Kedves Anyám és Nővéreim!

Hubert Ildikó

Ismeretlen kézirat
az első világháború
három esztendejéből

(1916-1919)

Az első világháborúban katonaként résztvevő Sternberg Mihály (később magyarosított nevén Szántó Mihály) feljegyzéseit olvashatja az alábbiakban közreadott kéziratban a T. Olvasó. A tisztázati példányból nem derül ki (14 db. A/4-es lapból áll a kézirat), hogy a háborúban résztvevő katona már hazatérte után (emlékeire, a családnak hazaküldött leveleire, vagy feljegyzéseire támaszkodva) írta-e, vagy hadifogolyként vetette papírra olaszországi viszontagságait. Ez utóbbira többször kínálkozott lehetősége, amikor írni teendőket látott el fogságában, s a levél műfaja is mintha ezt támasztaná alá. Ám a háborús események rögzítését mégsem tekinthetjük pusztán elküldött levélnek (a szerző családi körülményeiről nincs semmi információnk, a kéziratot is a véletlen mentette meg egy hagyatékból), több is ennél: életút beszámoló a háború közepette a szerencse forgandóságáról: a VI. isonzo-i csata előtt, közben és utána.

Az 1916-tól 1919-ig tartó kézirat néha az eseményektől magát távontartó, néhol a bátor katona szerepében (kényszerű szerep ez!) büszkélkedő magatartás leírásával eleveníti fel a háborúba kerülése állomásait: kiképzését, az első bátorság-próba megmérettetését stb. Az Olvasó bizonyára meglepődik azon, hogy a véres események ugyanolyan hangsúllyal szerepelnek, mint a hadifogoly-lét történései. A háborúban megélt és látott borzalmakat mindenki másként dolgozta fel. A „nem beszélni róla többet, nem gondolni rá” magatartás egyfajta háritásként szolgálhatott a lélek megóvásához. Talán ezért is kapnak olykor már-már idilli leírást a hadifogoly-lét hétköznapijai a kéziratban. A levél műfajt megidéző írás utolsó oldalán található dátum (1919. július hó 2.) azonban Sternberg Mihály fogoly-létének még csak a Taggiaba visszatérését jelzi, s nem szabadsága kezdetét. A szépirodalmi megfogalmazásra törekedő kéziratban (különösen a számok tükrében) a ma embere ugyanúgy szembesülhet azzal, amit az egyszerű katona is tudott: mennyi magyar élet vált a politika prédájává, a semmiért!

A kéziratot, lejegyzője helyesírásával adjuk közre, csupán a központozást egészítettük ki olykor, ha nagyon zavaró volt annak hiánya. A kézírásból kiderül, hogy olyan gyakorlott kéz írta a három évet átölelő háborús beszámolót, aki a stilisztikával, helyesírással, és egyéb szépirodalmi erényekkel tisztában volt, talán éppen hazai hivatalnoki állása miatt.

Kedves Anyám és Nővéreim!

Régen volt, régen volt, nagyon régen volt, 1916. március 27-én, gyönyörű tavaszi nap volt, amidőn ott kellett hagynom benneteket minden bucsuszó nélkül. Nem emlékszem precízen, milyen nap volt, hétfő e vagy szombat; vasárnap, avagy péntek, csak arra emlékszem, hogy a nap tüze igen hevesen tűzött le a honvéd kaszárnya udvarára, hol már vagy 2 órája állottunk teljes rüsztinggal várva az indulást talán az utolsó útra. Végre az is eljött: elől a zenekar, s utána egy menetszázad körülvéve anyákkal, testvérekkel, jó barátokkal. Szívettpő jelenetek játszódtak le körülöttem, anyák zokogtak gyermekeikkel összeölelkedve, feleségek férjeik nyakába borulva sírtak, testvér-testvér mellett könnyes szemekkel... Az út a kaszárnyától az állomásig, 2 órahosszáig tartott. A civilek virágot, s cigarettát dobáltak közénk. Isten tudja, én oly nyugodt voltam, s oly könnyel néztem mindezt, mintha a moziban egy Pzilander kép¹ előtt ülnék, s nem a marhavagonban.

Mint fent említém, nyugodt valék az utolsó pillanatig; ámde mikor vonatunk lassu dübörgéssel elindulék, s kezdtek maradozni a házak hátunk megett, mikor már az utolsó leányka kendőlobogtatása is eltűnt a szemha-

¹ Waldemar Psilander (1884-1917) dán színész, filmszínész, aki Magyarországon is járt 1914-ben, s nagy népszerűségnek örvendett.

tárból, akkor történt meg velem az, hogy szemeimből záporként hullott a könny, szívem összeszorult, s a mult minden édes emléke futó fátyolként repült el szemeim előtt.

Megyünk; megyünk; hogy hova, magunk se tudjuk, de már azt beszélték, hogy az olasz frontra. Két és fél nap után tényleg megáll a vonatunk, s kiszálltunk egy Krainai városban (S. Péter), ott kaptunk teát, sajtót, kenyeret stb., s onnan gyalog mentünk az egy órányira fekvő (Kál) faluba. (Este tizenkét óra volt.) Kál-ban egy hétig gyakorlatoztunk. A hetedik napon sorakozót rendelt a főhadnagy (egy aranyos ember) és megkérdezte, kik akarnak menni géppuska tanfolyamra. Voltunk vagy 300an és kellett 30 ember. Há, mit mondjak volt egy olyan kirohanás, mint mikor Zrínyi Miklós kirohant a várból.

Jómagam harmadiknak érkeztem be. Lehattunk vagy 90en akik jelentkeztek. (Megjegyzem, a főhadnagy kijelentette, hogy csak mechanikus, gépszerező, lakatos, szóval ebben a szakmába vágó egyének jelentkezzenek.) Megkezdődött a kihalgatás; Kérdezi a főhadnagy az elsőt:

- Mi vagy?

Feleli:

- Mechanikus; ez bevált.

Kérdezi a másodikat, feleli:

- Lakatos. ez is bevált.

Jöttem én:

mondok hivatalnok: gondolkozik, kis vártatva azt mondja:

- Na, kell egy intelligens ember is!

Tehát beváltam. Mint említém, harmincan valánk. Másnap reggel már utnak is indultunk Petelinje felé (1½ óra), (hatvan kilós szerelvénnel) aki nekem jó gyerek (wer für mich wie ein gutes Kind ist) dehát megérkeztünk. Mit mondjak, olyan különbség volt, mint ég és föld. Itt mindennap könnyen, minden szerelvény nélkül kimentünk a rétre, ott közben leültünk, s egy örmester vezetése és magyarázata mellett tanultunk. Isteni szép életet éltünk, amit az akkori leveleimből láthatnak (1916. április 4-től, május 6-ig.)

Május hatodikán (aufbrechen²) tehát újra fel a vonatra, s meg sem álltunk Bukovica faluig, ahol már puskaporos volt a levegő. Innen vitték fel az állásba a menázsit, kis lovakkal. Itt 3 napig voltunk, s naponta 10-12 órát dolgoztunk földmunkát. Reggel 3 óra föl az egész hallatszik, s ½ órára rá indultunk neki egy nagy hegynek. Kb. ½ 8 lehetett, midőn megérkeztünk „Segeti táborba”³ ez az a barakváros, melyről elég gyakran irtam kimerítő levelet. Itt sem maradtunk sokáig (2 nap), innen aztán be lettem osztva 8ad magammal az első géppuska osztagba és indulás oda, ahonnan ritkán van visszatérés. Egész uton énekeltem, mondhatom nagyon jó kedvem volt, csak midőn az első kis gránátocska föl méltóztatott robbanni, kb. 50 méternyire tölem, akkor egy kicsit meggondoltam magam, s nem énekelünk többet.

Este 10 óra volt, midőn be értünk a rajvonalba. Hanem olyan labirintot még a isten se látott, aminőt ott láttam. Azt sem tudtam, merről lönek tulajdonképpen, csak hallottam a golyók monoton pattogását: pak, pak... pak... pak ez így ment folyton este 9-től reggel 5-ig; akkor az olaszok álmosak lettek, s aludtak.[2. lap]

Napközben csend volt, ol'y csend, hogy az ember azt hitte, hogy valami kiránduláson van. (1916. június 26-án az egyik osztagunk lement újra Petelinje⁴ faluba tanítani új embereket (géppuskatanfolyam). Elment a hadnagy, a zászlós, örmester és kb. 38 ember, úgy hogy most egy szakaszvezető volt az örmester helyén, én ki lettem nevezve írónak, továbbá egy zászlós volt a parancsnok és lehattunk talán 39en. Ettől kezdve egész szép életem volt. Nem kellett többé éjjelenként dolgozni, a kilukadt defezékét nem kellett foltozni stb. stb. Éjjel alhattam volna, mert egy gyönyörű kavernánk volt fával kibélelve ágyakkal, íróasztallal, ámde én aludni nem tudtam a patkányok miatt (volt vagy egy millió) és így éjjel kis petróleum lámpa mellett olvastam,

² útrakelni

³ Lásd: Kókay László szegedi önkéntes doberdói naplója – 15. rész: A Segeti táborban pihenőn lévő, lefürdetett és új ruhába öltöztetett legénység mindennapjai állandó gyakorlatozással telnek nagybatoru.blog.hu/tags/segeti_tabor

⁴ Az Osztrák-Magyar Monarchia területén lévő kisebb-nagyobb településeken haladtak keresztül. Ma Kraina és Petelinje Szlovéniához, Bukovica falu Horvátországhoz tartozik.

levelet írogattam azoknak, akik nem tudtak írni, továbbá a zászlós parancsára minden órában fel kellett menni megnézni, hogy az emberek ébren vannak-e, és hogy figyelnek e.

Így telt az idő egész augusztus 2ig, amikor ugyanis megtudtam, hogy Gán oly támadás lesz, amilyen még soha a földön nem volt. Úgy is történt. Már 5én oly ágyutüzet zúdított az állásunkra [az olasz], hogy teljesen tönkretette az első vonalunkat.⁵ Akkor halt meg az öreg Alt bácsi (aki említette, hogy járt hozzánk kávé inni), meg egy küldöncz. Aznap történt, hogy fent ültem az alagút szájánál és rajzoltam azt a helyet, ahol a küldönczünk elesett. Tőlem balra talán 5 lépcsővel odább ült az öreg Alt bácsi és levelet írt haza a feleségének. Egyszerre egy irtó robbanás, szemem szám tele füsttel, uccu neki rohantam le, talán 5 lépcsőt is ugrottam egyszerre. Megtapogattam magam, ámde szerencsésen semmi bajom sem történt. Nem úgy Alt bácsival, akit egy szilánk halántékon talált és rögtön végzett vele. Kisvártatva hoztak be egy telefonistát, akinek nyakát vágta keresztül egy srappnel szilánk, és 5 perc múlva már Szent Péternél kopogtatott szegény. Ez a nap is elmúlt.

Augusztus 6ika van, örült ágyutüz. Dél előtt 10 óra lehetett, midőn a hadapród egy fontos parancsot íratott velem. Mikor elkészültem, a hadapród felszóllította az embereket, hogy ki akarja levinni az ezredparancsnoksághoz. Körülnéztem az emberek közt [3. lap], s látva a halálsápadt arcokat, és már el is határoztam magam. Odaléptem a hadapród elé, s kijelentettem, hogy én elviszem a parancsot. A hadapród először nem akart engedni, majd erőszakoskodásomnak engedvén kijelentette, hogyha szerencsésen elintézem, akkor egy nagy ezüstérem és szabadság lesz érte a jutalom. Kiléptem az alagútból, s körülnéztem. Nem ismertem reá a tájra. Minden összerombolva, összetörve, összelöve. Gránátok, srappnelek minden kaliberűek pokoli összevisszaságban hullottak. Kiléptem és futásnak indultam., az út, melyet meg kellett futnom, lehetett 2 kilométer. Végre elértem azt a helyet, amely a legveszedelmes[ebb] volt, ugyanis itt kereszteződött egy út, ahol a tartaléknak kellett belépni. Amit itt végig éltem, az leírhatatlan. Beugrottam egy kis faházikóba, mert más nem volt a közelben és néztem. A vérem megfagyott! Képzeld el, minden másodpercben, minden 2 mternyi távolságban 25-30 drb óriási bomba (1 mtr 80 magos és 28 centi széles) esett le és mindegyik robbant. Azt hittem itt van a világ vége. Két perc után beleéltem magam a helyzetbe, rágyújtottam egy cigarettára és vártam; gondoltam magamban, örökké nem tarthat, de tévedtem, az istennek sem hagyta abba. A szemben lévő temetőből már minden halottat kidobot a bomba, a házamra oly kövek estek, hogy testvérek közt nyomott 8-10 kilót (egy be is törte a fedelet, és 1 mternyire esett le tőlem). 10 percnyi várakozás után kirohantam, mint egy versenyló, és megkerülve a temetőt rohantam, rohantam előre. Mi volt hozzám képest egy agár, semmi, elhagytam volna talán egy automobilt is. Végre megérkeztem. Átadtam a parancsot egy főhadnagynak, még hallottam az alezredes parancsosztogatását és már újra mentem fel a haláldombra. Útközben találtam egy hordóban vizet, abból jót húztam, rágyújtottam egy hazai staubra⁶, és ballagtam nyugodtan a fal mellett felfelé. Meg kell jegyeznem, hogy lélek nem sok, de annyit sem láttam egész úton. Egyszerre majd a frászt kaptam. Ugyanis egy lukból kiugrik egy öreg tüzér [4.lap] és halálra ijedve, dadogva, lihegve kérdezi tőlem:

- Ma-ma-maga fel-fel-megy?

Mondok:

- Igen, de miért van úgy megijedve?

- Jaj, jaj! azt mondja, még kérdezi? Hát mi lesz velünk, ha most fel kell menni a rajvonalba?

- Na, mondom, az nem is a legutolsó dolog, de ne fázzon, ha velem van. (Olyan izzadság cseppek estek le róla, mint az öklöm.)

200 mtr után bekerültünk újra a legnagyobb tűzbe, de itt aztán futás komám! Egymást biztattuk, egymást segítettük, együtt csináltunk olyan „niedert”, hogy nincs az a vezényszó, amelyre ezt meg lehet csinálni. Együtt ugrottunk be olykor-olykor egy-egy kavernába, hogy kipihenjük magunkat. Végre szerencsésen megérkeztünk, már látom az alagutat... már látom az alagut száját... még egy-két elkeseredett ugrás és benn voltam. ½ 1 volt.

⁵ A IV. isonzói csata (1916. augusztus 4-14) az olasz front legnagyobb véráldozatú csatájává vált, de stratégiai előnyhöz nem juttatta az olaszokat. A feljegyzést készítője ekkor esett fogságba.

⁶ cigarettára

Az életem meg volt mentve. A hadapród a nyakamba borúlt, átadtam a nyugtát a parancsról, de beszélni nem tudtam. A torkom égett, ki volt száradva, hajam összekuszálva, ruhám rongyokban lógott rajtam, de meg volt az életem, ez a rongyos összetört életem, melyet immár negyedik éve élek. A hadapród rögvést megkínált egy kis orvossággal (rum), amitől rögtön visszakaptam a beszélő képességemet, és elbeszéltem neki mindazt, amit pár óra alatt átéltem. Természetesen megígérte, hogy előléptet, megkapom az ezüstöt, és hazamehetek édes anyuskámhoz és testvérkéimhez. Örömöm leírhatatlan volt. A fáradságtól kimerülve lefeküdtem, elaludtam. Talán 3 óra lehetett, [mikor] felébresztettek.

- Itt vannak az olaszok! - kiabálták. - Mindenki fegyverbe!

Volt az alagutban egy z[s]ázados, aki a zászlóalj parancsnoka volt, sok főhadnagy, hadnagy, zászlós, tüzér tisztek, őrmesterek és vagy 300 főnyi legénység. Amit most át kellett élnem, az egyenlő a pokol minden elképzelhető kínjával.

Az olaszok először ki akartak füstölni bennünket. Minden pillanatban az alagut minden oldalán egy-egy kézi gránátot dobtak be, úgy, hogy egy óra leforgása után oly löporfüst támadt az amúgy is füledt levegőjű alagutban, hogy látni abszolút nem lehetett. A sebesültek száma óriási [5. lap] volt. A nehéz sebesültek halálhörgése egybevegyült az örültek artikulálatlan ordításával. Talán 6 óra lehetett, midőn elájúltam. Már alig kaptam levegőt, isten tudja, valami túlvilági érzés vett rajtam erőt, s elvesztettem az eszméletemet. Hogy 9 óráig mi történt, nem tudom. 9kor egy egetrázó robbanásra felocsudtam. Első pillanatban nem tudtam mi történt, később megmondták, hogy az olaszok átfúrták az alagút északi részét és egy óriási kaliberű bombát dobtak be. A kapitány (Bartóffy százados) parancsára (mivelhogy municis abszolút nem volt) és a legénység legnagyobb része meg volt sebesülve, meg kellett adni magunkat. (Jelzem, hogy a tartalék sereg már 4 órákor el volt fogva). Kilépvé az alagutból, ijesztő kép tárult szemeim elé, halott-halott felett fekiúdt. Az olaszok („via! avanti!”⁷ meg vorwärts⁸) kiáltásokkal hajtottak le bennünket, de nem bántottak senkit. Talán 100an lehettünk, akik megmaradtunk, de a legnagyobb része sebesült volt. (Nekem is volt egy jelentéktelen kis fejszem.). Tehát át mentünk az Isonzo folyon, illetve egy hídon, s talán egy órás menetelés (inkább futás) után megérkeztünk valami kis faluba, hol rögtön kaptunk 1 kenyeret és ½ skatula konzervet. Aznap a földön aludtunk, az isten szabad ege alatt. Másnap tovább indítottak bennünket, és mentünk vagy 30 kilométert, amidőn megérkeztünk egy táborba, ahol már 8-10 ezer fogoly lehetett. Itt minden 6 ember kapott egy sátrat és itt megtudtam, hogy nem maradunk itt végleg, csak megfigyelés alatt leszünk 10-12 napig. Hát keserves 14 nap volt azt mondhatom. Enni csak egyszer kaptunk naponta, és pedig egy konzervát és 1 kenyeret. Augusztus 20ikán vonatra szálltunk vagy 1500an és vittek bennünket, mondhatom a legszebb vidéken keresztül. Hát kényelmesnek éppen nem mondhatom, de azért megjárta. Az utazás részletezését feleslegesnek tartom.

Augusztus 23án megérkeztünk. Éjjel volt, lehetett vagy 2 óra. Kiszálltunk, s kezdtek számolni bennünket. 3 órára már meg is voltunk számolva, s indultunk neki a padulá⁹ tábornak. ½órás gyaloglás után megérkeztünk. Bevezettek 300unkat egy szép tiszta barakkba, hol már el volt készítve az ágyunk, mely állt [6. lap] egy szalmazsák, fejpárna, 2 lepedő és takaróból. Hát olyan jól már régen nem aludtam, mint akkor. Elképzelhetik, négy hónap után befeküdni egy lepedős ágyba, mi az?! Szóval jól aludtam. Reggel 8kor felkeltünk, mert jött a fekete. Nem kell megijedni, nem valami fekete macska, sem pedig szerecsen, hanem az úgynevezett fekete kávé. Hát, ez megért vagy valamennyit, mer[t] jó volt, no meg édes. Délben aztán megismerkedtem a „paszta sutával” [posta asciutta], ez az olasz nemzeti eledel, mint nálunk a gulás. Ez áll: makaroni, konzerva, zsír, só és sajttal. Valami nagyszerű volt. Este húzsleves vót húszszal (mint Somogyban mondják a „Rossebese”). Hát, mondok, így ki lehet tartani.

Itt összejöttem egy pár pesti fiúval, akik már 8 hónapja voltak a szomorú fogságban. Másnap első dolgom volt, hogy végimentem a táborban, mely cirka 1 óra hosszaiig tartott. 50 barak volt; s mindegyikben vagy 300, szóval voltunk kb. 15 ezren. Az első pár hét egész szépen zajlott le: ismerkedésekkel, olvasgatással, sakkal etc. De ezután

⁷ Előre (olaszul)

⁸ Előre (németül)

⁹ Padula község Olaszország Campania régiójában, Salerno megyében. Fő nevezetessége a karthauzi kolostor.

kezdett unalmas lenni, meg nagy volt a hiba, hogy nem volt pénz. Zsoldot ugyan kaptunk 15 centet naponta, ámde ebből igazán takarékosan kellett élni, mert még ebből egy pucert is tartottam, aki mosott és tisztogatott, az ágyat megcsinálta, szóval mindent. Hej, jó világ járt akkor még erre felé, egy doboz (10 drb.) cigaretta három soldí volt (15 cent). 1 fürt szőlőt vettem 2 ½ krajczárért, finom füge 1 kgr 35 krajcár (de olyan füge, hogy olyat még nem is láttam), a legfinomabb cigaretta 35 fillér, akarom mondani cent volt. És ilyenkor a Mihálynak pang a zsebe és nincs egy b[üdos] vasa sem. Tehát mit kell tenni, foglalkozást kell keresni. Azt mondja a közmondás, aki keres, az talál; én is találtam. Felcsaptam sugónak egy vándorszínész társaságban. Most volt csak vidám élet, el sem tudják képzelni, minő gyönyörű előadások mentek végbe. Volt egy üres barak, ott fel lett építve a színpad sugólukkal [7. lap] és minden elképzelhető színpadi dolgokkal felszerelve. Voltak női szereplők is, de hát ezeket jóképű, fiatal színészyerekekből állították elő teljes és elegáns női kosztümben és kifestve. Mit mondjak, mikor először szemem elé tárult ez a kép, azt hittem, álmodok. Mert hogy jól fel voltunk szerelve az tény dolog. Volt egyigazgató, egy titkár, színészek, színésznők, sűgő (jómagam), munkások, színházi fodrász, és színházi szabó. Legnagyobbbrészt „cabarét” adtak elő, vagy kis egy felvonásos bohózatokat, de lejátszották (egy olasz magas rangú tiszt is jelen volt) a „Tanítónőt” és a „Falurosszát” is. Ja, hogy mennyi fizetésem volt? Hát elég szépen kijöttem belőle, még maradt is néha. Ez így ment egy ideig, éltünk gond nélkül, mint hal a vízben. De amennyiben semmi sem tart örökké, úgy ez sem tartott soká.

1917 március hónapjában nagyon sokat rosszabbodott a kosztunk. Mit volt mit tenni, egyhavi huza-vona után április 10én jelentkeztem, hogy ki akarok menni dolgozni, mint „kőműves”. Természetesen nem egyedül, hanem még vagy 10-12 igazi kőművessel együtt; ugyanis azt hallottam, hogy Genuába¹⁰ megyünk állami épületeket rendezni.

Jaj, de csalódtam, juj, juj !!! 9én már vonatra is szálltunk és indultunk Genua felé. Isten! Micsoda érzés volt kilépni a fogházból, hol immár 8 hónapja voltam elzárva a külvilágtól! 8 hónap, egész örökkévalóságnak tünt fel előttem. Szóval kiléptünk a táborból. Esik... lassú czepepekben esik..., mintha minket síratna... a szél is mintha azt susogná; oh, hova mentek ti árvák..., hováballagtok ti szerencétlenek..., itt hagyjátok most azt a helyet, melyet még vissza fogtok sírni egyszer... Igaza volt! Nagyon igaza volt. Április 11. 1917. A vonat Genuában megállt. Találgattuk, vajon hol leszünk elszállásolva. Én, ahogy körül- nézek, látok valami nagy falat a hegyen (talán 3X akkora, mint a Gellért hegy). Mondok:

- Fiúk! Valami büzlik a légben, nem-e visznek minket oda fel, ahol már az ördög is [8. lap] azt szokta mondani, hogy „buona notte” (Gute Nacht). Most elkezdtek bennünket sibolni, előre, hátra, már azt hittük, hogy visszamegyünk Padulára. De nem így történt. Kiszálltunk, s irány a 3 órányira fekvő Forte-Begato¹¹ (Begato=erősség, vár). Mire felértem, a nyelvem kilógott, mint egy agyonhajszolt kutyanak. Bővebbet erről a helyről személyesen. Itt 13 napig voltam.

Április 24. Már előző napon értesítve lettem, hogy 24ikén reggel 2 órakor indulás Taggia felé, mint kőműves. Na, gondoltam magamban, meg lessz áldva az a munka, amit reám fognak bízni, de azért már nem törődtem semmivel, fő hogy Genuából elkerültem. Szóval reggel 2 óra, „föl” hallatszik. Gyorsan felöltöztünk, sorakoztunk (s már néhány perc után) pont 4 órakor indultunk lefelé. Valami elragadó panorámát nyújtott a város, éjjeli kivilágítással. Rövid idő alatt leértünk a városba és pár utcán végighaladva elértük a pályaudvart. A vonat már készen állt és mi beszálltunk a 3ik osztályu pullmann kocsikba. 150en voltunk. Az utazás nagyon szép volt. Folyton a tenger mellett haladva, vagy 50 alaguton át, 12 órakor megérkeztünk S. Stefano faluba és itt egy, a tenger mellett fekvő villában szállásoltak el bennünket. A mai napot azzal töltöttük el, hogy körülnéztünk egy kicsit és kipihentük magunkat. Másnap újra pihentünk és harmadnap kimentünk dolgozni. Olaszul akkor még egy kukkot sem tudtam. A tolmácsot megkértem, hogy ne osszon be a kőművesek közé, mert én ahoz annyit értek, mint tyuk az ábécé-hez. (Nem a pesti tyuk!) Hát ő meg is tette nekem ezt a

¹⁰ Genova

¹¹ A hegy tetején lévő fennsík, ahol az erőd áll, 17. századi. A nagy területű, helyőrségnek otthont adó (340-800 katonát befogadó) laktanya kétszintes, bástyákkal megerősített. Az első világháborús hadifoglyokkal végeztették a falak javítását.

szívességet és beosztott a bányamunkások közé mint lapátolónak, ugyanis egy országút építése volt reánk bízva, és én három km-nyire fekvő nagy hegyből kirobbantot köveket raktam 4ed magammal egy szekérrre, no meg néha csákánnyal és lapáttal dolgoztam.

Volt egy jó olasz örünk, aki abban a hiszemben szenvedett, hogy minden fogolynak kell valamit tudni olaszul. [9. lap] Tulajdonképpen neki köszönhetem, hogy oly hamar sikerült elsajátítanom az olasz nyelvet. Mert midőn reggel kimentünk dolgozni, ő mellém jött és kezdett beszélni. Beszélt, beszélt folyton. Persze én nem mondhattam neki, hogy nem értem, mert nem is tudtam volna, hanem: ha ő nevetett beszéd közben, akkor én is nevettem, ha ő szomorú arcot vágott, akkor én „hm-hm” közbeszólásokkal buzdítottam a beszéd tovább folytatására. Néha-néha: „sì- sì „-t böktem ki, ami annyit jelent, hogy „igen”. Így teltek-multak a napok, míg végre elérkezett a november. Kezdt hideg lenni, meg már a munka sem ízlet, csak úgy vitte a szemembe a szél a port, egyszerűen mészem volt. Jelentkeztem rapportra a főhadnagynál és elmondtam neki úgy, ahogy tudtam (már akkor meglehetősen gagyogtam), hogy hát nem bírom a munkát, én civilben hivatalnok vagyok, addig, amíg bírtam dolgoztam, de tovább nem bírom. Erre a hadnagy vigasztalt, hogy pár napig legyen türelemmel, úgy is keresett most egy írnot, mert a Compagnia nagyobb lesz, és addig maradjak otthon, de dolgozni azért kell, mégpedig söpörni, felmosni a szobákat, krumplit pucolni stb. stb. Én persze örültem ennek, mert mégis csak otthon vagyok, gondoltam magamban, és pihenésre is jut idő elegendő. Tényleg, november 11én hívatnak az irodára. A hadnagy rögtön munkát adott, s midőn átadtam neki láttam, hogy meg van elégedve. Hogy ezt az embert röviden lefesse kijelentem, hogy valóságos atyja volt a foglyoknak. Tehát most irodában dolgozom. Hárman voltunk benn foglyok és 2 olasz. Itt aztán oly rohamosan haladtam az olasz nyelvben, hogy mikor májusában 1918 a tolmács elment, én vettem át az ő helyét teljesen. Minden nap járt hozzánk egy civil orvos, aki a marodira¹² jelentkező foglyokat vizsgálta; természetesen ömellte is én voltam, s én kötöttem be a betegeteket stb. stb.

1918. október 10. Főhadnagyomat sürgönyileg elhívták a parancsnoksághoz, de ő már nekem napokkal ezelőtt említette, hogy neki el kell mennie. [10. lap] Ez a hír lesújtólag hatott reám. Immár 18 hónapja, hogy együtt vagyok ezzel az emberrel, aki oly sok jót tett velem, s ime el kel válnunk. Rögtön hozzáfogtam, és írtam egy szép búczulevelet olasz nyelven (más nyelven nem tudott. Civilben ügyvéd). Amelyre ő szép bizonyítvánnyal válaszolt. Tehát, mint fentebb említém, október 10-én elment. Mit mondjak... könnyeztem. Így telt el pár nap, midőn épp mosakszom, jön egy olasz, és azt mondja:

- Sai che tu vai via? (Tudod, hogy te elmész?)

Mondom, én nem tudok semmit, erre mutat egy czédulát, amely a parancsnokságtól jött és az alezredes által alá volt írva, hogy rögtön Taggiára kell jönnöm, teljes felszereléssel. Én nem tudtam megérteni az egész dolgot, miért kell nekem odamenni? Törtem a fejem, de hiába; gondoltam, majd megtudom rövidesen – úgy is volt, felkészültem és megkezdődött a buczuzás. Óh, de nehéz volt; oly sok szép emlékem maradt abban a kis tengerparti faluba, hogy azt nehéz volna egy lélekzetre elmondani, tehát ezt személyesen. Tehát megtörtént ez is, a zene megadja a jelt, és már utazom is. Megérkeztem! (Gyorsan, mi?) Hát amint belépek a kapun, kit látnak szemeim, mint az én főhadnagyomat. Rögvést üdvözöltük egymást, s ő kijelentette, hogy most itt fogok dolgozni a Komando irodában ő mellette, mert az olasz írnot, egy nagyon intelligens milánói fiatalember hazamegy, leszerez, és az ő helyét fogom elfoglalni. Rögtön elövezetett az ezredes elé (egy aranyos öreg bácsi, olyan forma, mint a Gyula úr), aki megkérdezte, hogy szívesen jöttem-e Taggiába. Mondtam: igen. Továbbá, milyen országból vagyok stb. stb. Kijelentette, hogy fontos munkakört fog a számomra rendelni és reméli, hogy teljes megelégedését fogom kiérdemelni. Én persze pár szóval megköszöntem neki a hozzám való jóindulatát, mire ő így felelt:

- Bravo, adesso do per Lei due giorni di riposo, e poi cominciate ad imparare quel lavoro, che il Cap. Magg. Czolla vi conegner (derék, most adok önnek 2 napi pihenőt, és azután el fogja kezdeni tanulni azt a munkát, amit Czolla szakaszvezető át fog adni).

¹² Gyengélkedőre jelentkezik; maródi = gyengélkedő (különösen katona)

Ugy is volt, 2 nap után elkezdtem. Munkaköröm a következő volt: [11. lap] Napló vezetése az összes hadifoglyokról, akik a Taggiai reparto¹³ alá tartoznak (4000 fogoly). A zsold elkönyvelése, az ételmezés vezetése és még pár apróbb dolog.

1918. november 6. Sárgaságot kaptam. Orvosi vizitre mentem, s az ezredes Genuába küldött egy tiszti kórházba. Az állomáson megérkezve betértünk a vöröskereszt helységébe, hol tejet, s egy falat kenyeret ettünk, utána be az autóba s repültünk a kórház felé. Ámde a kórházban nem volt hely, s így egy másikba vitt az autó: San-Benignonak hívják. Itt volt kb. 1200 fogoly, s 600 olasz beteg. Másnap jön az ezredorvos, s megvizsgál, s azt mondja:

- (Iterizzia-catarale.¹⁴) sárgaság.

Mondom:

- Igen, az a bajom.

Rögvést adatott egy adag ricinust és mondta, hogy 4-5 hét alatt teljesen rendbe fogok jönni. Étvágyam aznap nem volt. Kaptam reggel tejes kávé, 10 orakkor 2 tojást, délben gyöngye makaroni levest, melyben jó adag hús főtt ki, fekete kávé és este újra erőlevest. Másnap, vagy harmadnap volt, nem emlékszem, csak azt tudom, hogy német országgal megtörtént a fegyverszünet. Génua ujjongott. Ágyuk löttek szakadatlanul örömtüzeket, a gyárak fújtak, a harangok zúgtak... a félhalott betegek felültek ágyaikban és imádkoztak... sokak szemeiben örömkönnyek csillámlottak... énbennem valami olyas ment végbe, amit tollal leírni képtelenség... tehát mégis van remény, hogy szegény, sokat szenvedett édes anyámat rövidesen viszontlátom... Tehát megcsókolhatom mégegyszer drága anyám halovány orcáját és testvéreim, az én szeretett kis Janczikám, ki Francziskám és Vilmuczi... előttem voltatok mindnyájan és én erősen lehunytam szemeimet, hogy ez az isteni kép el ne tűnjön szemeim elől... Láttam Pestet, a fényes csillárokat... az Andrássy út elegáns korzóját... Képzletben csókolatlak benneteket... amidőn fáradtság ereszkedett tagjaiban, s elaludtam. [12. lap]

Talán az örömtől, talán maga Jézus sem tudja mitől, 7, mond hét nap után teljesen meggyógyultam; pedig mondhatom, olyan sárga volt a testem a második napon, mint egy citrom. Ekkor kezdtem rettenetes étvágyhoz jutni, ennivaló volt hál' istennek elég. A 8dik napon sikerült egy állást kapni a kórházban, mint „infirmiere”¹⁵, ez abból ált, hogy kaptam egy fehér kabátot és az orvossal végig mentem a termeken és amit ő rendelt a betegeknek azt nekem végig kellett teljesíteni. Itt úgy éltem, mint az uristen Párizsban. Étkezés: reggel ½ liter tejes kávé, 10 órakor 2 tojás, 500 gramm kenyér, délben erőleves, sült hús, marhahús, bor, 2 órakor ½ liter tej, öt órakor makaroni és sült hús. Szóval ki lehetett tartani. Ámde, akit üldöz a balszerencse az én voltam. Ugyanis jött egy levél a Taggiai alezredestől következő tartalommal: Kérjük tudatni, hogy Sternberg Mihály hogy érzi magát, és ha esetleg meggyógyult, kérem sürgönyileg tudatni, hogy őt rögtön elhozathassuk. Alezredes aláírása. Persze, az adjutáns kérdezi tőlem:

- Akarsz-e visszamenni?

Mondom:

- Nekem mindegy, én itt is, ott is jól érzem magam, ha akar, küldjön el, ha nem, tartson itt.

Visszaient, hogy még beteg vagyok. Szóval maradtam. Naponta 3-4 mise volt a kis kápolnában, ahova naponta lejártam énekelni. Az apácák nagyon szerettek ezért, és kaptam is mindig valamit tőlük. De egyszerre beütött a „ropogás” (Krach), ugyanis jött egy ezredes, aki megkérdezte, milyen nemzetiségű vagyok, mondom, magyar. Erre ő felírja a nevemet és elment. Ja, elfelejtettem megemlíteni, hogy itt csupa tót, lengyel, román stb. népség töltötte be a kórházi szolgálatot, s magyart nem tűrtek. Éppen viziten vagyunk a második teremben (december 4.), 1918.) midőn jön egy olasz katona, s az orvos kezébe nyom egy lapot. Az orvos ideadja nekem, és azt kérdezi:

- Ki ez?

Én majd elszedültem; láttam az én nevemet. Mondom:

¹³ osztály, egység

¹⁴ ittero=sárgaság; catarrale=hurutos betegség

¹⁵ ápoló

- Én vagyok, és el kell mennem.

Erre az orvos félbeszakította a vizitet és lement a direktorhoz beszélni az érdekeimben. Ámde nem használt semmit, „magyar” tehát mennie kell!

Lassan-lassan belenyugodtam a változhatatlanba és indultunk. Genuában beszálltunk egy harmad osztályú fülkébe (előzőleg vettem egy jó darab sajtot Genuában) és kezdődött a hosszú ut, melyet már jól ismertem Taggia felé.

Este 8 óra volt, midőn megérkeztem. Éjjel jól aludtam, másnap megjelentem az irodában és újból elfoglaltam a helyemet, melyen még ma is szereplek, várva azt a boldog órát, midőn megnyílik a mi utunk is, a mi kapunk is, egy boldog, boldog országba, egy szép városba, egy kis utcának kis házába, ahol már oly rég nélkülözök egymást Anya... fiu... és testvér.

Óh Atyám, hadd, hogy újra melegséggel teéjen el a kis fészek, amelyből a párjavesztett madár távol... távol messze országokon keresztül várja... várja az elveszettnek visszatértét. Hadd, hogy újra csengő muzsikaszó legyen a zokogás helyén is, add vissza az anyának az ő elveszett gyermekét.

Mihály

Taggia, 1919. július 2.

országba, egy szép városba, egy kis utcának kis házába, ahol
már oly rég nélkülözök egymást Anya... fiu...
és testvér. Óh atyám hadd, hogy újra melegséggel teéjen el
a kis fészek, amelyből a párjavesztett madár távol... távol
messze országokon keresztül várja... várja az elveszettnek
visszatértét. Hadd, hogy újra csengő muzsikaszó legyen a
zokogás helyén is add vissza az anyának az ő elveszett gyermekét.

Mihály

Taggia 1919 július hó 2.